

Recenzja książki Jerzego Bartkowskiego *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*

Karolina Świrski-Czałbowska

Zachodzące dzisiaj przemiany systemów politycznych, preferencji i zachowań wyborczych uważane są za jedne z najważniejszych zagadnień we współczesnych naukach o polityce i społeczeństwie. Mało kto jednak podejmuje refleksję nad specyfiką zachowań politycznych w kontekście regionalnego zróżnicowania. Wpływ, jaki na zachowania wyborcze wywierają historia i tradycja istniejące w społecznościach lokalnych, nie jest również do końca zanalizowany. Lukę tę stara się zagospodarować praca socjologa z UW Jerzego Bartkowskiego pt. *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, która zwraca na siebie uwagę kompleksowym ujęciem tematu.

Potocznie uważa się, że korzystanie z dziedzictwa przeszłości nie jest przydatne w analizach dotyczących współczesnego świata. Historia i tradycja, rozumiane jako „dobra kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie i podlegające społecznemu wartościowaniu”¹ nie przystają do wyzwań, jakie w dzisiejszym świecie na co dzień muszą podejmować jednostki.

Jak się okazuje, w świetle omawianych badań, pogląd ten nie jest do końca trafny. Autor postawił sobie za cel zbadanie roli tradycji w zachowaniach wyborczych w Polsce po 1989 roku. Analizując regionalne różnice w zachowaniach wyborczych na tle nierówności poszczególnych regionów oraz odmienności struktury społecznej, doszedł do wniosku, że kluczową rolę dla rozumienia procesów decyzyjnych danego regionu odgrywa jego specyfika kulturowa. Podejmując się analiz zjawiska od strony ilościowej i teoretycznej, starał się zbadać mechanizm pojawiania się danych typów zachowań oraz odpowiedzieć na pytanie o ich trwałość.

Przyjrzyjmy się problematyce poszczególnych rozdziałów, koniecznej dla zrozumienia zamysłów autora. I tak w rozdziale pierwszym o tytule *Metodologiczne podstawy analizy podłoża kulturowego* zostaje przedstawiona definicja regionu społeczno-kulturowego, świadomości regionalnej w Polsce oraz rola tradycji i kultury politycznej w działaniu zbiorowym. Autor, wykorzystując perspektywę socjologiczną, opisuje fenomen kultury politycznej i wyjaśnia ją poprzez teorie działań zbiorowych w ujęciu ekonomicznym i formalne modele matematyczne. Mają one na celu ujęcie problemu zachowań społecznych inaczej niż przy tradycyjnym używaniu pojęć takich jak nawyki czy postawy, które oka-

zują się niewystarczające. Według niego, zachowania moralne i więź społeczna mają konsekwencje w ekonomii i polityce, a najbardziej wtedy, kiedy przybierają rozmiary masowe. Kultura społeczna ma zasadniczy wpływ na sposób rozwiązywanie konfliktów i dylematów; bardzo często zależą od niej decyzje kluczowe dla funkcjonowania całych zbiorowości.

Rozdział drugi pt. Historyczne korzenie zróżnicowania regionalnego w Polsce poświęcony jest problematyce kształtowania się masowych postaw politycznych przez doświadczenia historyczne. Zostały w nim opisane tradycje społeczne polskich regionów, takich jak: Wielkopolska i Pomorze, Górną Śląsk, Galicja, dawne Królestwo Kongresowe oraz Ziemie Zachodnie i Północne. Autor koncentruje się na analizie charakteru reżimu zaborczego i możliwości działania politycznego w obrębie danego regionu. Interesuje go poziom rozwoju ekonomicznego i dostęp do wynalazków cywilizacji dla mieszkańców dawnego zaboru, a także typ struktury społecznej, wewnętrzne hierarchie, relacje dwór – wieś, kwestie solidarności społecznej. Ostatnią część rozdziału poświęca tradycjom organizacji społecznych i praworządności oraz postawom wobec władców państw pod zaborami. Według Bartkowskiego, modernizacja społeczna na przełomie XIX i XX wieku doprowadziła do tego, że w każdym z zaborów ukształtowało się odmienne środowisko i inna kultura lokalna. Była zależna od specyfiki każdego z zaborów i wpływu lokalnej inteligencji. Co ciekawe, w 1870 roku tylko 30% ludności, zamieszkałej tereny zaborów czuło się Polakami, większość identyfikowała się głównie z własnym regionem. Dopiero intensywna praca nad zmianą świadomości społecznej na tych terenach oraz walka o zachowanie polskiego języka i kultury przyniosła rezultat w postaci większego poczucia przynależności do polskiego narodu.

Rozdział trzeci pt. Społeczne różnice regionalne w Polsce poświęcony jest analizom danych zastanych omawiających czynniki życia społeczno-ekonomicznego: infrastrukturę, oświatę, dostęp do informacji, a także elementy lokalnej kultury społecznej: religijność, integrację lokalną, postawy legalistyczne i stosunek do radykalizmu. Zostaje podjęta refleksja nad warunkami koniecznymi dla trwania i zanikania cech zbiorowych. Autor zadaje pytania o występowanie zjawiska transformacji cech regionalnych i nowych form różnicowania regionów. Analizując cechy decydujące o społecznym charakterze regionu – czyli więź społeczną i uczestnictwo w demokracji lokalnej – stara się on prześledzić odmienności regionów od początku ich trwania aż po dzień dzisiejszy.

Kończący książkę rozdział czwarty o tytule Podłoże historyczne w zachowaniach wyborczych dotyczy regionalnego zróżnicowania frekwencji wyborczej, kontestacji wyborczej w latach 1956-89 oraz sympatii politycznych w Polsce po 89 roku. Stawia tezę o istnieniu różnic we frekwencji i preferencjach wyborczych w głównych regionach współczesnej Polski. Stara się podać odpowiedź, w jaki sposób cechy regionu wpływają na poziom uczestnictwa w życiu politycznym i od czego zależy popularność danych sił politycznych. Badaniom zostają poddane źródła opisujące zachowania wyborcze w regionie kulturowym Kaszub, Śląska Opolskiego, Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego oraz w charakterystycznych dla Mazowsza i Podlasia wioskach postszlacheckich.

I tak np. region Wielkopolski i Pomorza wyróżnia się bardzo wysoką frekwencją wyborczą od ponad 150 lat. Na Śląsku Opolskim z kolei występuje prawie wiekowa tradycja nieuczestniczenia w wyborach prawie w ogóle. Sytuacja Galicji jest bardziej skomplikowana. Do roku 1939 był to region o niewielkiej frekwencji wyborczej, a po roku 1989 sytuacja zmieniła się diametralnie – silna integracja lokalnej społeczności przyczyniła się do większego zaangażowania w politykę. W okresie PRL Galicja była obszarem, gdzie ze względów politycznych bojkotowano wybory, a od 1989 r. ruchy postsolidarnościowe mają tam stałe i trwałe poparcie. Na Górnym Śląsku największą popularność mają również spadkobiercy idei solidarnościowych. Wielkopolska i Pomorze, niegdyś tereny wpływów ugrupowań endeckich, dziś silniej popierają opcje SLD-owskie, tak jak mieszkańcy Ziemi Zachodnich i Północnych. Natomiast regiony Kaszub i Śląska Opolskiego potwierdzają tezę o ciągłości preferencji wyborczych. Na Kaszubach od kilku pokoleń frekwencja utrzymuje się na wysokim poziomie i kiedy przed wojną głosowano głównie na endecję, tak dziś obserwuje się poparcie dla ruchów postsolidarnościowych. Tereny Śląska Opolskiego od lat charakteryzują się najniższą frekwencją wyborczą. Wsie pofolwarczne, w których dominuje chłopska świadomość polityczna, charakteryzują się wciąż silnym poparciem dla PSL, a w gminach postszlacheckich dominuje wysoka frekwencja i silne poparcie dla opcji prawicowych.

Praca Jerzego Bartkowskiego wnosi wiele nowego do problematyki kultury społecznej i politycznej współczesnej Polski. Przede wszystkim po raz pierwszy zostaje postawiona teza o genezie regionalnych zróżnicowań zachowań politycznych. Czytelnik dowiaduje się, że nie są one wyłącznie wynikiem nierówności rozwoju gospodarczego czy odmienności struktur społeczno-ekonomicznych, ale różnic w ich podłożu kulturowym. Współczesne regionalne odrębności zachowań politycznych mają swoją genezę w (rozumianej jako społeczny pośrednik między przeszłością a teraźniejszością) tradycji polskich regionów. Właśnie w przeszłości autor widzi wyjaśnienie wielu współczesnych zagadnień dotyczących zachowań politycznych. Historia Polski sprawiła, że stała się ona „naturalnym laboratorium dla masowych procesów społecznych”, których konsekwencji możemy do dziś doświadczać. Autor zadaje wnikliwe pytania o istotę tych konsekwencji. Jak trwały był wpływ warunków politycznych w czasie rozbiorów, w których przez ponad sto lat dokonywał się rozwój odrębnych części naszego kraju? Jak ważne było doświadczenie pogranicza dla zamieszkującej te ziemie ludności i procesu kształtowania się jej tożsamości? Jakie były społeczne efekty formowania się nowych społeczności na terenach od wieków uznanych za wielokulturowe?

Na te i wiele innych ważnych pytań odpowiada monografia Jerzego Bartkowskiego, łącząca rozważania nad specyfiką wpływu kultur regionów na zachowania wyborcze jego mieszkańców w jedną, spójną całość. Książka ta przekonująco zaświadcza o wkładzie twórczym autora do współczesnej wiedzy socjologicznej, przyczynia się do głębszego rozumienia procesów istotnych dla formowania się polskiego społeczeństwa na początku XXI wieku. Szkoda tylko, że język książki jest zbyt hermetyczny, a liczba tabel i wykresów wykracza poza cierpliwość

średnio zdyscyplinowanego czytelnika. Może warto byłoby się pokusić o jej przerehabilitację i wydanie w skróconej, bardziej popularnej wersji.

Mimo tego książka jest godna polecenia. Będzie wartościową lekturą nie tylko dla pracowników naukowych, zajmujących się problematyką regionalizmów, ale również ludzi kultury, wnoszących kulturowy i edukacyjny wkład w rozwój regionów Polski. Powinni po nią sięgnąć działacze społeczni, zaangażowani w aktywność na rzecz swoich regionów. Zapoznanie się z jej treścią nie zaszkodzi również przedstawicielom lokalnych elit politycznych, którzy polityki nie pojmują krótkookresowo w ramach doraźnych gier i sojuszy, ale dbają o głębsze poznanie preferencji swojego elektoratu i motywów jego zachowań.

Bartkowski, J. 2003. Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Przypisy

¹ „Tradycja” w: Olechnicki, K. i P. Załęcki. 2000. *Słownik socjologiczny*, Toruń: Graffiti, s. 229.